תשובה לכמה תמיהות

מאת משה נתן

א.

בגלל נוהג פסול לעבור על מיכסי הספרות בכבש מרפרף ומזיז מדי, כמעט שהחמצתי את רשימתה של הגברת רחל סבוראי, שטרחה להקדיש השגה ארוכה ומפורטת לספרי „המלחמה על ירושלים". אני מודה אילו החמצתי, היתה זו החמצה של לחלק תמהים מתמיהתם — ארים את הכסמה שזרקה לי.

לפני שהיא מגלה את תמיהותיה, מנסה החברה סבוראי לנחש מהי הסיבה לאותו חוסר אובייקטיביות, שבוודאי מסתתרת מאחוריו מגמתיות המעוותת את הדין. הפרוגנוזה המ־נחשת שלה משולשת: א. אני מקו־רב לסטודנטים. ב. „קרוב לוודאי" שהייתי בצנחנים. ג. יש לי „יחס לדת". פרטים מאלפים אלה שואבת הכותבת מנושאי הספר ומגיבוריו (קרי: סטודנטים, צנחנים, בחורים דתיים). הדבר אינו בדיוק לרוחה של החברה סבוראי, אבל היא מבי־נה, היא סולחת: „אין אדם נידון על אהבתו, מה עוד שזו מקור כוחו כמספר". אבל — וכאן באות שלוש נקודות ארוכות ומאיימות — „כאי־שר בשל חוסר פספסיה (ההדגשה שלי מ.נ.) משכיחים לוחמים אח־רים, וזאת במידה כה מחלשת צד שאין כלל למצוא את עקבותם — — יש בכך משום מחדל רב משמעות".

ובכן מהו אותו שורש אפל של חוסר אובייקטיביות, מהו אותו מח־דל רב משמעות? — חטרונם (ה־מוחלט!!) של אנשי הקיבוץ בין הלוחמים המתוארים בספר. „חיפשתי ולא מצאתי" — אומרת החברה סבוראי בבטחון של אותו תייר של שלום עליכם שבא לשוויץ כדי לר־אות גוף ומצא שהחרים מסתירים אותו.

כדי להסיר מעצמי השדות שוא אתקן קודם כל את הפרוגנוזה ה־ביוגרפית של החברה סבוראי. א. אינני סטודנט ולא מקורב לסטו־דנטים — הפסד שהוא כולו שלי. ב. לא הייתי מעולם בצנחנים — והדבר מצער אותי הרבה יותר מן העובדה שאינני סטודנט. ג. אין לי מה שהחברה סבוראי מכנה „יחס לדת" — עובדה שאני כואב אותה בשעות קשות באין כנפים. לעומת זאת יש בביוגרפיה הקצרה שלי כמה שטחי־בור קיבוציים מאוד מאוד, ולא זו ההזדמנות לעבד אר־תם.

ללא כל קשר לאמור לעיל אני ריצה לטפון כנגד החברה סבוראי שלא רק שלא השכחתי את לוחמי הקיבו־צים ב„של חוסר סמפטיה". אלא שהם מצויים בכל עמוד שלישי ב־ספר והם דווקא גיבוריו הסימפטיים ביותר. כמובן, מצויים ב„מלחמה על ירושלים" גם פרקים המקודשים ל־חטיבת מחוז ירושלים, שרוב חיי־ליה הם תושבי ירושלים. אולי זה מביך שבירת ישראל מאוכלסת על ידי סטודנטים. מרצים באונ„ר־רש־טה, גיאולוגים, טוסרים ומשוררים עירוניים. ולאו דווקא בבני קיבו־צים — אבל גם אני וגם החברה סבוראי נצטרך להשלים בזמן הנר־ירושלים", שאינגו חבר מערכת „ה־ארץ", נידון בדרך כלל ליפול אי לידם של כתבים צבאיים מתוסכלים ועייפי עט. השוקלים הכל במגות של דם ובדורים, או לידם של גר־פומנים. על פ רוב הוא נשפף באותו גל חמים של הכללות־בון־טון על ספרי המלחמה, שהוא מבנה ממש, מחבר ספר כ„המלחמה על ירושלים", שאינגו חבר מערכת „ה־ארץ", נידון בדרך כלל ליפול אי לידם של כתבים צבאיים מתוסכלים ועייפי עט. השוקלים הכל במגות של דם ובדורים, או לידם של גר־פומנים. על פ רוב הוא נשפף באותו גל חמים של הכללות־בון־טון על ספרי המלחמה, שהוא מבנה בליבו עוד יותר מן המכלילים. ה־חברה סבוראי מציינת כבר בפתח דבריה שהספר אומנם הוא „ספר מלחמה טוב", ואף „מצויים בו קט־עים כמרעידי לב", אך — הוא „לוקה בחוסר אובייקטיביות מוזר". רשימ־תה מסתיימת בתמיהה אותה גדולה ובהזמנה „יבוא המחבר ויעמידני על ההסבר". מאחר שמצוה היא לגוסר של ענין: „המלחמה על ירושלים" היא ספר על אנשים ו־חוויות, שנברורו מבעד לזוויות הרי־איה האישית של המחבר. עם זאת הוא מתכוון להיות גם מסמך מדויק, לפחות באשר לעובדות שבחר המחבר לספר. הדברים אמורים, כמובן, לגבי המלחמה על ירושלים תשכ„ז. לא כן באשר למלחמת תש„ח בירושל־ים. זו מופיעה, בסך הכל, בארבעה חמישה משפטי אגב, המסוגרים בס־קומות שונים ואין בהם שום כוונה או יומרה לקבוע את „האמת ההיס־טורית" על קרבות אותם ימים. הם מציינים פשוט את מצב־הרוח של האנשים שלחמו אז ונתה באותו מקום. ראיינתי את חיים גורי שלחם בשתי המלחמות מול „בית הספר לשוטרים". ראיינתי את האלוף גר־קיס, שהסתתר אז על שער ציון והיה אחראי ב„שמת הימים" על המערכה באזור כולו. גם הם וגם אחרים הבליטו שוב ושוב את תחו־שת הכח שהיה להם במלחמה האה־רונה מול הרגשת האימה וחוסר האונים שחשו בתש„ח בשל העוב־דה שהאנשים והנשק שעמדו לר־שותם לא יכלו לאויב. לא הבלטתי נקודה זו — גם משום שאינני רואה עצמי מומחה למלחמת תש„ח וגם משום שאז היא שייכת מעיקרה לסיפור שרציתי אני לספר. נשארו רק קביעות אחדות המנוסחות בקי־צור טלגרפי. בגון: „ההתקפה, כי־ידוע, נכשלה". כנגד שניים־שלושה משפטים אלה מגייסת החברה סבו־ראי בליטפראות כבדות, כולל עדו־יות, מכתבים ומסמכים מספר הפל־מ„ח המספרים את גסיבות הכשלון, תהפוכותיו וסיבותיו. ההיסטוריות, אך אינם סותרים את המסקנה הכל־סית שאפן הקרבות נסתיימו בנסי־גה. אולי המילה „כשלון" בוטה וחד־משמעית מדי בהקשר זה, אבל היא מתיחסת לתוצאה ולא לגורמיה.

נכון! הסיפור לל גבורת עם יש־ראל איננו מתחיל בצנחנים וובשי ירושלים. יכול להיות שסיפר לחי־מתה של חטיבת הראל בתש„ח הוא פרק מופלא של הקרבה ואומץ, ש־אין שיעור להם בתתחשב ביחסי הכוחות המתמודדים והנשק שבידם. יכול להיות שהגורם האמיתי ל„כש־לון" של כמה מהתקפות „הראל" היה לא כשלון צבאי של העדים בדבר, אלא תו„אה של חישובים טאקטיים ושוליטיים בדרג עליון. יבוא ההיסטוריון או המספר ויספר גם סיפור זה על פרטיו ודקויותיו. אבל, אחרי ככלות הכל, אם הסיכום הטוסי של קרבות תש„ח בפרוזדור יב־רושלים לא היו נתגדרתי „כש־לון", מדוע צריך היה ללחום שנית את המלחמה על ירושלים?

רחל סבוראי מתיחסת לכמה הגד־רות מכלילות יחס רגשני ואישי — כאילו עלבו בה ובחבריה לנשק. איש איננו מטיל רבב בלוחמי הראל ומסקדיהם. הרי אותם מסקדים הי־חילו כעבור 20 שנה, בנסיבות אח־רות, את הנצחון הגדול.

לחלק תמהים מתמיהתם — ארים את הכסמה שזרקה לי.

לפני שהיא מגלה את תמיהותיה, מנסה החברה סבוראי לנחש מהי הסיבה לאותו חוסר אובייקטיביות, שבוודאי מסתתרת מאחוריו מגמתיות המעוותת את הדין. הפרוגנוזה המ־נחשת שלה משולשת: א. אני מקו־רב לסטודנטים. ב. „קרוב לוודאי" שהייתי בצנחנים. ג. יש לי „יחס לדת". פרטים מאלפים אלה שואבת הכותבת מנושאי הספר ומגיבוריו (קרי: סטודנטים, צנחנים, בחורים דתיים). הדבר אינו בדיוק לרוחה של החברה סבוראי, אבל היא מבי־נה, היא סולחת: „אין אדם נידון על אהבתו, מה עוד שזו מקור כוחו כמספר". אבל — וכאן באות שלוש נקודות ארוכות ומאיימות — „כא־שר בשל חוסר פספסיה (ההדגשה שלי מ.נ.) משכיחים לוחמים אח־רים, וזאת במידה כה מחלשת צד שאין כלל למצוא את עקבותם — — יש בכך משום מחדל רב משמעות".

ובכן מהו אותו שורש אפל של חוסר אובייקטיביות, מהו אותו מח־דל רב משמעות? — חטרונם (ה־מוחלט!!) של אנשי הקיבוץ בין הלוחמים המתוארים בספר. „חיפשתי ולא מצאתי" — אומרת החברה סבוראי בבטחון של אותו תייר של שלום עליכם שבא לשוויץ כדי לר־אות גוף ומצא שהחרים מסתירים אותו.

כדי להסיר מעצמי השדות שוא אתקן קודם כל את הפרוגנוזה ה־ביוגרפית של החברה סבוראי. א. אינני סטודנט ולא מקורב לסטו־דנטים — הפסד שהוא כולו שלי. ב. לא הייתי מעולם בצנחנים — והדבר מצער אותי הרבה יותר מן העובדה שאינני סטודנט. ג. אין לי מה שהחברה סבוראי מכנה „יחס לדת" — עובדה שאני כואב אותה בשעות קשות באין כנפים. לעומת זאת יש בביוגרפיה הקצרה שלי כמה שטחי־בור קיבוציים מאוד מאוד, ולא זו ההזדמנות לעבד אר־תם.

ללא כל קשר לאמור לעיל אני ריצה לטפון כנגד החברה סבוראי שלא רק שלא השכחתי את לוחמי הקיבו־צים ב„של חוסר סמפטיה". אלא שהם מצויים בכל עמוד שלישי ב־ספר והם דווקא גיבוריו הסימפטיים ביותר. כמובן, מצויים ב„מלחמה על ירושלים" גם פרקים המקודשים ל־חטיבת מחוז ירושלים, שרוב חיי־ליה הם תושבי ירושלים. אולי זה מביך שבירת ישראל מאוכלסת על ידי סטודנטים. מרצים באונ„ר־רש־טה, גיאולוגים, טוסרים ומשוררים עירוניים. ולאו דווקא בבני קיבו־צים — אבל גם אני וגם החברה סבוראי נצטרך להשלים בזמן הנר־ירושלים", שאינגו חבר מערכת „ה־ארץ", נידון בדרך כלל ליפול אי לידם של כתבים צבאיים מתוסכלים ועייפי עט. השוקלים הכל במגות של דם ובדורים, או לידם של גר־פומנים. על פ רוב הוא נשפף באותו גל חמים של הכללות־בון־טון על ספרי המלחמה, שהוא מבנה מרכזי שבו לחמו הצנחנים, בגלל סיבה הטבעית ביותר: הם היו שם. כבר בדף הפותח את הספר והמוק־דש לסיפור רשומים דברי־ו של צנ־חן בן משק: „עם ישראל, עכשיו אתה יכול להיכנס לירושלים העתי־קה, אבל לפניך נכנסה עופרת בנוף החברים שלי". (מתחת למוטו מצר־יון: „מדברי צנחן, לוחם בירוש־לים". החברה סבוראי היתה כותת בת בוודאי „מדברי צנחן בן קיבוץ, לוחם ב־ירושלים". אני לא!) מאחר שכתבת לא על בני־משק אחדים, אלא על עשרות רבות, אציין רק כמה מהם. המ„פ דודיק המסתתר ומכריע את הקרב על נבעת התח־מושת הוא חבר משק גונן. המ„פ גבי המסתתר וכבש את בית ספר לשוטרים הוא חבר נבעת חיים. יו־רם, יואב צורי ומילר שהם מפקדי המחלקות היחידים המוזכרים בקרב על הגבעה הם דווקא בני קיבוצים (למרות שהיו שם גם מפקדים אח־רים שאינם בני קיבוצים). אביגדום שחסם בוואדי ג'וז את דרכם של הלגיונרים הנסוגים הוא בן משק יגור. מורדי שנסל בפתח „סמטת הדמים" אשר בדרך שכם בניסיון להציל חבר פצוע: רן לב שנעמד מול צלפי שער הורדוס, כדי למנוע סבח של גדוד מרגמות שנקלע לשם בטעות; יסי שהוביל את הסיירת אל הגשר הרצחני של נחל קדרון; ראובן השוכב פצוע על אותו גשר מסתכל בשמים המלאים כוכבים ו־מהרהר באנדריי בולקונסקי הגוסס — כל אלה בני קיבוצים. לכל אחד מהם מוקדשים דפים שלמים בספר.

העובדות מסרבות עד כדי כך להענות להשגותיה של החברה סבו־ראי, שהן יוצרות מעצמן גם צרופי מקרים אירוניים. החברה סבוראי דואגת לעולים ולצעירים של הע־תיד. שאינם יודעים את העובדות לאשורן. ויקבלום מן הקריאה בספרי תדמית מוזהה „כאילו אז שורת הצנחנים מלאו בעיקר אנשי דת שהם והם לבדם נתנו את טעם ה־מלחמה ואת הקשר לירושלים". ב־מילים אחרות, במקום לכתוב על בני קיבוצים שעשו כידוע, את כל המלחמה הרבית לכתוב על „אנשי דת". ובכן אם מדברים על „עוב־דות לאשורן" התמונה היא כזאת: ב„מלחמה על ירושלים" כסופר על המ„פים דתיים, לעומת (כא־מור) עשרות בני קיבוצים אפיקור־סים־כשרים־למהדרין. למרבה הצ־ער שלושה מתוך חמישה אנשי דת אלה אף הם בני קיבוצים. אפילו המ„פ זמוש, שהניף את דגל ישראל על הכותל המערבי, ושלהרהוריו הרלגיוזיים אני מקדיש את מרבית ה„דפים הדתיים" בספר — הוא בן משק גן יבנה. מכתבו של צנחן דתי אחר המצוטט בספר והמספר על ה־נהרה והתהסבכות לפני הכניסה ל־ירושלים, לקוח ישר מ„שיח לוח־מים" (עמוד 244) — לוח הקוד־שים של מלחמת בני הקיבוצים.

שאלה אחרת היא מדוע לא הוב־לטה בספר „קיבוציותם" של בני המשקים. התשובה הפשוטה היא: לא בגלל כוונות זדון, סימפאטיות ומגמות פוליטיות, אלא מאותה ה־סיבה שלא הזכרה העובדה שלוחם אחד, אשר לחם ליד דודיק הקיבוצ־ניק, הוא בן תל־אביב. ולוחם אחר, שלחם ליד ישי הקיבוצניק, הוא בן קרית־באליק. בניגוד לחברה סבו־ראי ולעורכי „שיח לוחמים" אני סבור שאין במלחמת ששה הימים סקטורים־מיוחסים יותר או מיוחסים פחות. מלחמה זו, בניגוד אולי ל־מלחמת השחרור, נעשתה על ידי עם מאוחד על כל שכבותיו — סטו־דנטים עירוניים עם מושבניקים, אפיקורסים עם דתיים. בני קיבו־צים ליד נערי דיסקוטקים. מאחר ש־עסקתי בכתיבת סיפור אופ־המאכלס מאות גיבורים, התרכזתי בדרך כלל בתאור האנשים במלחמה ובציפיה לה, ולא במוצאם ובביוגרפיה של־הם. הבלטתי, במקרים יוצאים מן הכלל, את מוצאם וסיפור חייהם של כמה לוחמים. משום שהיתה לסיפור זה בעיני משמעות מיוחדת. סיפרתי את דאגתו של אב קיבוצניק לביתו, מבלי לציין שהאב בן משק, משום שעובדה זו אינה מוסיפה ואינה מו־רידה לגבי הדאגה. לעומת זאת סי־פרתי בהרחבה את סיפור נעוריו של לוחם בשם ?. וולצר, משום שמצאתי משמעות סראנית עמוקה בעובדה שיתום. שלים השואה, ש־גודל על ידי אחיו מת בירושלים וגוזייתו האבודה נידונה כמעט (בג־לל סעות אבסורדית) לאלמוניות־עולם.

כל זמן שהחברה סבוראי מדברת על סימפטיות ואפאטיות, אני שומר על שלוות רוח. העובדות מדברות כאן בעד עצמן. בשלב מאוחר יותר משתנה הגישה. ככל שגודלת דאג־ה לאותם עולים ובני נוער שכבר הזכרתי. „אך אם לא הבחינו הקור־אים בעובדה שאין אנשי הקיבוץ נזכרים בלוחמים — הלא זאת לא יכול היה לקרות בהיסח הדעת למ־דרי: הוא שהלך בעקבות הלוחמים, שראיין אותם והאזין לסיפורם, הוא מוכרח היה להיתקל גם בקיבוצני־קים. האם בכוונה דו לאלם את ה־סיפור שלהם (הדגשה שלי. מ.נ.).

כאן, כמו בעובדה שהזכרת חבר־ה בחורים מאמינים גורמת לחב־ר־ה סבוראי לכתוב כאילו יוצא מ־ספרי ש„שורות הצנחנים היו מלו־אים באנשי דת", מתגנב איזה ריח־רע של גזענות ישראלית. נראה כי הכתבת דואגת ש„בני הנוער והעו־לים ידעו את חלקם של אנשי הקיבוץ במלחמה יותר משדואגת היא שידעו את סיפור המלחמה עצ־מה. לא די לה שבני הקיבוצים יו־סיעו, כמרבית הלוחמים האחרים, במעשיהם, בבטעויותיהם. היא רוצה את הבלטת הגזע המשו־נה. היחוס. הדם הכחול. אם הוא לא מצוין. פשוט משום שהגיבורים עצמם לא קישרו את מיפעלי הלחי־מה שלהם בעובדת היותם בני קיבוץ סימן שהוסתקו, סימן שמישהו דאג כדולו לא להיתקל בהם. סימן שה־סיפור כולו חד־צדדי ומסולף. אני מקווה שעשרות בני הקיבוצים, אשר עמדו בראיונות סוחטים שבהם נס־תי בכל דרך לגער אותם משתיקתם ולשכנע אותם לספר את חוויותיהם בקרב, יתייכו בעצב למקרא שורה כמו „האם בכוונה דן לאלם את סיפורם שלהם". אני מקווה שחיוב זה ידביק גם את אותם „אנשי דת" קיבוצניקים. השאלה אם הייחוס ה־קיבוצי יעמוד להם הפעם. מי שמק־פיד כל כך בין „דם עירוני" ל־„דם קיבוצי", ולא די לו שגושאין לוחמים זה כצד זה בלי הבדל דת, סקטור ואזור מגורים, עשוי להקפיד גם בין בני קיבוצים מזרם אחד לבני קיבוצים מזרם אחר.

ועוד בענין הדת: בהיותי אדם חילוני גם לספרי אופי חילוני בזב־חק. אם היתה בו איזו מגמה, כמעט בלתי מודעת. היתה זו מגמה הפר־כה להראות את הדם, הדמעות ו־הבשר הקרוע שיש בכל קרב — גם בקרב שקושרים לו אחר כך הילה של חג דתי, מתום וקדושה. כמה אני מבין לליבה של אותה אם שכולה מאחד הקיבוצים, ש־הודתה כי היתה מוכנה לפוצץ את הכותל המערבי ובלבד שיחזירו לה את בנה חי. אם סיפרתי גם את סיפורי הצנחנים הדתיים, עשיתי זאת לא משום שיש לי קרבה נפ־שית לחוויותיהם, אלא משום שב־הליכתי בעקבות הלוחמים „הייתי מוכרח הרי להיתקל" גם בהם, ולא רציתי „בכוונה לדון לאלם את סי־פורם שלהם".

ב.

השגה שניה לה לחברה סבוראי ווו מתיחסת לעלילותיה של חטי־בת הראל במלחמת השחרור וב־ששת הימים. השגה זו שתי פנים לה: אחת ספרותית, שניה היסטו־רית. נתחיל בראשונה. החברה סבו־ראי קובלת על שלא תארתי בספר את כיבוש נבי סמואל — כיבוש שנעשה על ידי חטיבת שריון. אשר בראשה עמד המפקד שפקד על לוחמי מי תש„ח באותו אזור לחימה. אורי בן ארי, לדעתה החמצתי הזדמנות נדירה לתאר את רגשותיו של מפקד שזכה לחזור פעם שניה. הפעם כ־מנצח. אל מקומות שחלם לכבוש.

לעומת זאת פירטתי את סיפורם של חיילי חטיבת ירושלים, שאמורים היו לכבוש את מוצבי הפרוזדור ולא נותר להם אלא לצפות מרחוק ולראות איך שריוניו של אורי בן־ארי „גונבים מהם את המלחמה".

מן הראוי בהקשר זה לומר כי בנ־גוד לדפתגומם המתנשאת של כמה מן המתגדרים ב„ספרות יפה" המטילים — כשצריך או לא צריך — בוץ על „הכתיבה הז'ורנאלית" סת הראל" כי אין אדם נידון על צערו. ארשה לעצמי לבי מרוגנזה קטנה משלי, שכן גם אני אינני מכיר אותה יותר משהיא מכירה אותי. „דומה שאפשר לנחש" (מתוך מא־מרה) כי היא חברת קיבוץ, כי לה־תייבה לפלמ„ח וכי אף לחמה אולי עם „הראל" בסביבות ירושלים. אם הניחושים שלי אינם מחטיאים כמו הניחושים עלי, יהיה זה לעג לרש להטיח סענות־נגד על חוסר אוב־יקטיביות.